

ХАЙКУ – МЕЖДУ ТВОРЧЕСТВОТО И ДОГМАТИЗМА

Александра Ивойлова

Еврейски исторически музей - София (ЕИМС)

Haiku - Between Creativity and Dogmatism

Alexandra Ivoylova

Jewish Museum of History in Sofia Central Synagogue

Generally, the article argues over the issue what haiku is according to contemporary perceptions, how far the poet's freedom stretches in a poetry of strict cannon - and to what extent the proclaimed rules serve artistic creativity or turn into a dogma which poses limitations to the artistic process. It briefly touches upon metaphor, the presence of abstract notions, the rhythm of 5-7-5 syllables and so on. Examples are provided to illustrate these concepts.

Key words: haiku, rules, creativity

Едва ли има друга поезия, чиито правила да са обект на толкова много коментари. Едва ли има друга поезия, за която въпросът Е или НЕ Е в рамките на жанра (респективно канона) да е натоварен с такова значение. Споровете относно това какво точно е хайку са вековни. И обратно на логиката – не стихват. С разпространението на хайку по света и превръщането му в световен феномен все по-често се преекспонират. Правят се опити за налагане на норми, преминаващи понякога в догматизъм: допустими изразни средства, обекти на претворяване, образност и пр. В духа на съвременни (осъвременени) и псевдокласически школи, които не се съобразяват с широтата на древната традиция. Това води до оеднаквяване на стилове и почерци и едва ли е продиктувано от чисто литературни съображения. (Да не говорим за откровеното и вездесъщо плагиатстване на образи и похвати.)

Днес в много случаи вглеждането във формалната страна взема връх над стойностната оценка. Без съмнение правилата в хайку са особено важни. Впрочем, те са

важни за всяко изкуство. А хайку е поезия – колкото елитарна, толкова и отключваща заложения в човека творец. Внезапно, неочаквано понякога. Но дори и хайку да е най-каноничната поезия, никоя поезия не може да бъде затворена в определени рамки. Канонът в изкуството е базата, от която то самото тепърва започва. Почвата, от която израства. Хайку не е призвано да изчерпи правилата, да служи на тези правила. Обратно – системата от правила служи на хайку. Едва ли е уместно да оценяваме едно произведение според спазения канон. При това, до голяма степен изкуствено налаган. Дидактикът не може да бъде творец.

Случва се да твърдим, че трите реда не са хайку, защото им липсва художествена стойност: сила на асоциативния заряд и логика на образа, дълбочина на смисъла, концентрираност на изказа и т.н. Кое обаче ни дава право да определяме подобни безсилни опити като „обикновени“ тристишия? Сякаш въвн от хайку, поезията е нещо незначително. Според Бан’я Нацуиши: „Всеки може да напише хайку, не всеки може да напише хубаво хайку“. И неуспешният опит може да бъде хайку, но – зле написано хайку.

Асоциативността и лаконизмът, простотата и правдивостта на тази магична поезия ни позволява да потънем в нея по начина, по който изживяваме един реално съществуващ образ. Пречупен през призмата на авторския поглед. Един само детайл доизгражда цялото. Загледани в облаците например, можем да се отдадем на съзерцание и размисъл. Същото постигаме и чрез прочита на хайку:

последен вагон
надбягват се
релси и облаци

Весислава Савова

Бурята отмина.
Късче златно небе
сред пътя.

Лъчезар Селяшки

Считано от някои литературни критици за близко до постмодернизма, хайку се определя като обективистичен „езиков предмет“, в който липсва авторско присъствие. Несъстоятелността на подобно твърдение е очевидна. Достатъчен е дори ъгълът на

фотографското око, акцентът върху основния образ, изборът на светлосянка, за да се почувства имплицитно вплетената авторова духовност. Дори в обективистичното изкуство на фотографията, с което хайку често се отъждествява, не може да се избегне субективният поглед на автора. Лишено от него, произведението е мъртво.

Що се отнася до метафората и така оспорваното ѝ място „под слънцето“, тя е неизменна част от свободния избор на хайджина, от начина, по който той ще прониква в реалния свят. „Вятърът разлиства вълните“, „тишината ухае“, „гласът на патицата смътно се белее“, в утрото – „звън на слънчев лъч по ледени висулки“, „пеят сякаш са звезди щурци в небето“, човекът помага на зората „да роди цветовете си“, понякога той е „пътека на сивия вятър“, „светулки в летния мрак думите ... светват-гаснат“ ... Тези „езикови предмети“ са достатъчно индивидуални и одухотворени – и същевременно пределно реалистични.

Писането на хайку с наличие на абстрактност е особено трудно. В повечето случаи авторът попада в плен на куха плакатна понятийност. На деклариране на самата идея (която освен всичко рядко е оригинална), на усложнена и натруфена фраза. Но следва ли заради подобни безсилни опити да се бламира определен тип изказ?! Абстракцията се вплита в словесния образ, така че да изгради конкретна картина. По-обобщена понякога, с разклонения към материални и духовни пространства.

Където сънищата ми пламтят –
там ще стигне
моят път.

Ален Керверн

Пролет.
По пътя на времето
се ронят цветовете ми.

А.И.

Лаконичното слово има своя предел на „поносимост“ – и метафори, и абстракция изискват боравене с тънка четка, без да се претоварва словесната тъкан. „Пръстът, който сочи луната“ (Дж. Хекет) не може да бъде натруфен с украшения.

По отношение на ритъма 5-7-5 срички – подобно изискване извън контекста на класическите образци възприемам като насилие над перото. Но проблемът не е на

дневен ред (с изключение на задължителната за някои конкурси форма), тъй като авторите осъзнават, че тази условност скована спонтанния творчески процес. Особено днес, когато хайку е многоезично и често се представя в превод. Би било скучно, ако тъй много тристишия се изливаха в една и съща ритмическа конфигурация.

В крайна сметка хайку е призвано да освободи духа на човека. Неговия творчески заряд. Именно канонът му помага за това. Защото е казано „Само законите ни дават свободата“. Няма свобода там, където правилата липсват. Да подчертаем при това, че правилата не са априорни, те изкрystalлизират в процеса на творчеството. Никой не е създал думи, преди да е изразил с тях определено съдържание, преди да е назовал нещо в необходимостта да се изкаже. Думите, респективно изразните средства в изкуството, се раждат с изразяването. Те са именно средства, а не цел.

Впрочем априорни са единствено законите на хармонията. А тяхното проявление е израз на чувството ни за мярка. Кое то значи – и на таланта. Конкретните правила често биват нарушавани, „надраствани“ – не поради непознаването им, а именно защото са овладяни докрай. Защото авторовата идея надхвърля тяхното русло. Канонът заживява нов живот с всеки значителен творец. Свободата в творчеството е като свободата да вдишваме въздуха. „Овладей правилата и ги забрави!“. По-точното е – забрави за тях!

Но и критерият за художествената стойност не се гради за ден. И в крайна сметка също е плод на таланта. Липсва ли този критерий, не можем да се крием зад каноничните изисквания. Творчески безсилният е лош съдник – и той често се превръща в ментор.

В хайку обаче има естетически категории, които са от значение за личността на поета. Те са колкото художествени, толкова и морални. Защото хайку, като начин на живот, е възможността ни да възприемаме света, да участваме в неговото движение и досътворяване. Всяка естетическа категория определя облика на хайджина.

Лаконизмът и простотата достигат висше проявление в японското класическо хайку. Само живеещият с необятността на мига е способен да го изказва така естествено. „Човек е живял напразно, ако в света не е създал свой свят“, гласи източна мъдрост. Да бъдеш лаконичен, означава да бъдеш свободен, да следваш природата и своята същност.

Пусто поле.

И само тази пътека

пред мене.

Тази бавно изкристализирала форма, съответстваща на един многопластов език – японския, някак успява да намери близък еквивалент във всички езици по света. Със своята устойчивост и завършеност – и същевременно отвореност към безкрая – се оказва универсална и при смяна на езиковата система. Обединяваща единство, двойственост и троичност. Мъдростта на естеството в пращинката.

Нито чувството може да се изрази само по себе си, нито картината, лишена от сърцевина, може да бъде истинска. Природата има душа – и със своята душа поетът се свързва с нея през материалната обвивка. И неговото хайку оживява.

Учителю,
как да позная душата?
С душата си.

Иван Методиев

Истината не може да се изцеди от плътта на живота – както душата не може да се изтръгне от тялото.

Художникът искаше да нарисува вятъра
и виждаше винаги, че рисува друго.

Атанас Далчев